Hadis ve Siyer Araştırmaları
Hadith and Sīra Studies
Cilt/Volume: XI | Sayı/Number: 2 | Yıl/Year 2025
hadisvesiyer.info | © Meridyen Derneği

Kitap Değerlendirmesi / Book Review

el-Misbâh fî Usûli'l-Hadîs

Seyyid Kāsım b. Abdülcebbâr el-Endicânî

Medine: Mektebetü'z-Zemân li's-Sekāfe ve'l-Ulûm, 1987, 384 sayfa.

Seyyid Kāsım b. Abdülcebbâr el-Endicânî'nin *el-Misbâh fî Usûli'l-Hadîs* adlı eseri, hadis usulü alanında kaleme alınmış muhtasar ve öğretici çalışmalardan biridir. Müellif, bu eserinde hadis ilminin temel meselelerini sade, açık ve pedagojik bir tertip içinde ele almayı amaçlamış; özellikle tedris sürecinde kullanılabilecek bir usul metni ortaya koymuştur. Eser, Medine'da Mektebetü'z-Zemân li's-Sekāfe ve'l-Ulûm tarafından neşredilmiştir. Müellif, hadis ilminin doğuşu ve usulüne dair bir metin kaleme almasının, yakın çevresinden gelen talep üzerine gerçekleştiğini ifade etmektedir. Daha önce hadis usulüne dair Türkî dilde kaleme aldığı kısa bir risaleyi bu talep üzerine Arapçaya tercüme ettiğini belirtmesi, *el-Misbâh*'ın doğrudan tedris ve ihtiyaç merkezli bir çalışma olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

Seyyid Kāsım b. Abdülcebbâr el-Endicânî, Maveraünnehir bölgesinde Fergana havzasında yer alan Endicân şehrinde dünyaya gelmiştir. İlk tahsilini memleketinde tamamladıktan sonra Hindistan'da Dârü'l-Ulûm Diyûbend'de öğrenim görmüş; ardından Türkistan, Hindistan ve Hicaz bölgelerinde ilmî seyahatlerde bulunmuştur. Komünist ideolojiye karşı yürüttüğü ilmî ve fikrî mücadelesi sebebiyle hicret etmek zorunda kalan Endicânî, Mekke ve Medine'de hadis, tefsir ve fıkıh alanlarında dersler vermiştir. Arapça ve Özbekçe kaleme aldığı çok sayıda eseriyle tanınan müellif, 19 Muharrem 1393 (23 Şubat 1973) tarihinde Medîne-i Münevvere'de vefat etmiş ve Bakī'u'l-Garkad Kabristanı'na defnedilmiştir.

el-Misbâh, hadis ilminin tanımı, sünnetin hücciyeti, rivayet ve dirayet ayrımı,

râvide aranan şartlar, adâlet ve zabt kavramları ile cerh ve ta'dîl esasları gibi klasik hadis usulü konularını doksan sekiz bâb hâlinde ele almaktadır. Bahislerin numaralandırılmış olması ve başlıkların açık biçimde belirlenmesi, eserin öğretici yönünü güçlendirmekte; metnin hem ders halkalarında hem de bireysel okumada rahatlıkla takip edilmesine imkân tanımaktadır. Bu tertip anlayışı, eserin pedagojik amacını açık biçimde yansıtmaktadır.

Müellifin hadis usulünü ele alışında dikkat çeken hususlardan biri, ilmin ahlakî boyutuna verdiği önemdir. Bu yaklaşım, özellikle *Âdâbü'l-Muhaddis* başlığının ele alındığı 54. bâbta (s. 204-208) belirginleşmektedir. Bu bölümde muhaddisin niyetini hâlis kılması, dünyevî beklentilerden uzak durması, rivayet meclislerinde vakar ve huşû ile bulunması gibi temel ilkeler vurgulanmaktadır. Hadis ilmini yalnızca teknik bir faaliyet olarak değil, aynı zamanda ahlakî bir sorumluluk alanı olarak değerlendiren bu yaklaşım, eserin klasik ilim anlayışıyla güçlü bir bağ kurduğunu göstermektedir. Benzer şekilde *Âdâbü Tâlibi'l-Hadîs* başlığı altında, hadis talebesinin ilmi ehil kimselerden alması, niyetini tashih etmesi ve ilim uğruna rihle geleneğini sürdürmesi gerektiği 56. bapta (s. 211-213) ele alınmaktadır. Bu iki bap, *el-Misbâh*'ın yalnızca bir usul özeti değil, aynı zamanda bir hadis eğitim rehberi olarak tasarlandığını göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Eserde râvilerin durumuna dair ihtilaflı meseleler de müstakil başlıklar altında ele alınmaktadır. Bid'at ehlinin rivayeti meselesi, 46. bapta (s. 146-147) işlenmiş; bid'atin küfre götüren ve götürmeyen türleri arasında ayırım yapılmıştır. Müellif, klasik literatüre dayanarak bid'atini yaymaya çalışan kimselerin rivayetlerinin reddedileceğini, buna karşılık bid'atini rivayetlerine taşımayan râvilerden belirli şartlar dâhilinde hadis alınabileceğini ifade etmektedir. Yalancılıkla cerh edilen râvinin tevbesi meselesi de eserde ele alınmış; Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere muhaddislerin çoğunluğuna göre hadiste yalan söyleyen kimsenin tevbesinin rivayet açısından kabul edilmeyeceği belirtilmiştir. Müellif, farklı görüşlere temas etmekle birlikte, ağırlıklı yaklaşımı yansıtan kanaati ön plana çıkarmayı tercih etmektedir.

el-Misbâh'ı benzer hacimdeki hadis usulü metinlerinden ayıran en dikkat çekici yön ise eserin son kısmında yer alan 95. bâbtır. Müellif burada, hadis ilmiyle birlikte *fıkhü'l-hadîs* alanında temayüz etmiş muhaddislere dair kapsamlı tercümelere yer vermektedir. Bu bölüm, klasik usul kitaplarında nadiren görülen bir tercihi yansıtmakta; biyografik bilgiyi metodolojik değerlendirmelerle bir araya getirmektedir. Bu bağlamda özellikle İbn Şihâb ez-Zührî'ye ayrılan kısım dikkat çekmektedir. Müellif, Zührî'nin ilmî şahsiyetini, hadis ilmi içindeki konumunu ve fıkhü'l-hadîs alanındaki katkılarını çok yönlü biçimde ele almakta; onun ilmî kimliği, hocaları ve talebeleri, rivayet faaliyeti ve ilmî görüşleri

hakkında sistematik bir tablo sunmaktadır. Bu yaklaşım, biyografik anlatımın ötesine geçerek, muhaddislerin hadisleri anlama ve yorumlama yöntemlerine dair önemli ipuçları vermektedir.

Sonuç olarak *el-Misbâh fî Usûli'l-Hadîs*, sade dili, düzenli tertibi ve pedagojik yaklaşımıyla hadis usulü alanında kaleme alınmış muhtasar eserler arasında müstesna bir yere sahiptir. Müellif, hadis usulünün temel meselelerini karmaşık teorik tartışmalara girmeden, klasik literatürle irtibatını koruyarak sunmayı başarmış; bu yönüyle eseri özellikle tedris sürecinde kullanılabilecek pratik bir rehber hâline getirmiştir. Bununla birlikte eserde, bazı ihtilaflı meselelerde nakil yoğunluğunun tahlile kıyasla daha baskın olduğu görülmektedir. Ancak bu durum, eserin hacmi ve hedef kitlesi dikkate alındığında bir eksiklikten ziyade bilinçli bir tercih olarak değerlendirilmelidir. Müellifin amacı, ileri düzey teorik tartışmalar yürütmekten ziyade, hadis usulüne dair sağlam bir temel çerçeve sunmaktır.

Abdülahad Nuri

(Yüksek Lisans Öğrencisi, İbn Haldun Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Abdulehedajmel@gmail.com, orcid.org/0000-0002-0874-7948)